

УДК 371.134

Г. М. ОЛІЙНИК

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ: КОМПЕТЕНТНІСНИЙ ПІДХІД

Проаналізовано компетентнісний підхід до підготовки соціальних педагогів, напрями та функції компетентнісного підходу. Обґрунтовано зміст понять «компетентність» і «компетентнісний підхід». Проведено порівняльний аналіз компетентнісного підходу з особистісно-орієнтованим та діяльнісним підходами у підготовці майбутніх фахівців. Представлено структуру і визначено компоненти професійної компетентності соціального педагога.

Ключові слова: професійна підготовка, компетентнісний підхід, компетентність, соціальний педагог.

Г. М. ОЛИЙНЫК

ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ ПОДГОТОВКА СОЦИАЛЬНЫХ ПЕДАГОГОВ: КОМПЕТЕНТНОСТНЫЙ ПОДХОД

Проанализирован компетентностный подход к подготовке социальных педагогов. Обосновано содержание понятий «компетентность» и «компетентностный подход». Определены направления и функции компетентностного подхода. Раскрыта структура и представлены компоненты профессиональной компетентности социального педагога.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, компетентностный подход, компетентность, социальный педагог.

G. M. OLIYNYK

COMPETENCE APPROACH TO THE PROFESSIONAL TRAINING OF SOCIAL PEDAGOGUES

The article analyzes functions and application areas of the competence approach to training of specialists in the system of higher education. The meaning of such concepts as «competence», «competence approach» has been grounded. The comparative analysis of competence approach and person-oriented approach has been carried out. The structure and components of social pedagogue professional competence have been defined.

Keywords: professional training, competence approach, competence, social pedagogue.

Підготовка фахівців для соціально-педагогічної сфери у вищих навчальних закладах (ВНЗ) України є однією з актуальних науково-практичних проблем. Головне завдання вищої освіти – забезпечення фундаментальної наукової, професійної та практичної підготовки майбутніх фахівців, набуття громадянами освітньо-кваліфікаційних рівнів відповідно до їх покликань, інтересів і здібностей.

Аналіз наукових джерел свідчить, що досліджено теоретико-методичні основи професійної підготовки соціальних педагогів, особливості професійної підготовки соціального педагога для роботи з певною категорією клієнтів (Т. Дмитренко, Ю. Мацкевич, Л. Міщик, В. Приходько, Л. Пундик, С. Харченко та ін.), розроблено базові положення щодо змісту професійної підготовки соціального педагога (О. Безпалько, К. Дубровіна, А. Капська, Л. Коваль, А. Малько, С. Марченко, В. Поліщук та ін.). З. Фалинська розкрила практичні

аспекти професійної підготовки соціальних педагогів, О. Лісовець розробив модель професійної діяльності соціального педагога з громадськими дитячими та молодіжними організаціями, С. Пашенко теоретично і методично обґрунтувала положення щодо організації підготовки студентів до соціально-педагогічної діяльності в освітньо-дозвіллевій сфері.

Метою статті є обґрунтування компетентнісного підходу у професійній підготовці соціальних педагогів, уточнення понять «компетентність» і «компетентнісний підхід», визначення компонентів професійної компетентності соціального педагога.

Проблема компетентності, професійної компетентності, компетенцій широко висвітлена у сучасній педагогічній, психологічній, соціологічній, економічній, культурологічній та лінгвістичній літературі.

Процес професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів Л. Міщик розглядає у контексті системного, особистісно-діяльнісного та індивідуально-творчого підходів. З позиції системного підходу процес професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів має максимально стимулювати активність основних структурних компонентів особистості майбутнього фахівця; особистісно-орієнтований підхід передбачає моделювання структури соціально-педагогічної діяльності; індивідуально-творчий підхід націлює на особистісний рівень, забезпечує виявлення й формування в студентів творчої індивідуальності [5, с. 5]. На думку дослідниці, продуктивності професійної підготовки можна досягти, лише орієнтуючись на особистісний потенціал студентів, що дозволяє вважати концепцію підготовки майбутніх соціальних педагогів індивідуально орієнтованою.

У процесі дослідження ми зосередили увагу на теоретико-методичному знанні підготовки майбутніх соціальних педагогів у контексті компетентнісного підходу, що, на нашу думку, є особливо актуальним у сучасній освітній й соціальній сфері. Компетентнісний підхід в освіті пов'язаний з особистісно-орієнтованим, діяльнісним та індивідуально-творчими підходами.

Для аналізу компетентнісного підходу вважаємо за доцільне охарактеризувати поняття «підхід» у педагогічному розумінні. Зазначимо, що це поняття у педагогічній науці вживається все частіше як таке, що визначає стратегію дослідницької та практичної діяльності.

Ми поділяємо думку дослідників, що поняття «підхід» значною мірою зумовлене соціальним контекстом, який визначає зміст, характер і спрямованість дослідницької діяльності. Дослідник зазначає, що «підхід виступає як специфічна основа освітньої парадигми, фундамент її концепції, вказує на спроби побудови тієї чи іншої освітньої системи» [3; 4; 6].

У контексті здійснюваного дослідження значний інтерес становить праця О. Заблоцької, в якій наведено результати порівняльного аналізу компетентнісного підходу з традиційним та інноваційними (особистісно орієнтованим та діяльнісним) підходами до навчання. Компетентнісний підхід відрізняється від традиційного «знанневого» за функціями викладача і студента у процесі навчання, за метою навчальної діяльності та результатами навчання. Водночас він має багато спільних рис з особистісно орієнтованим та діяльнісним підходами [3, с. 63].

Щодо суті компетентнісного підходу ми погоджуємося з думкою В. Болотова і В. Серікова, які вважають, що у ньому «відображено такий вид змісту освіти, що не зводиться до знаннево-орієнтованого компоненту, а передбачає цілісний досвід вирішення життєвих проблем, виконання ключових функцій, соціальних ролей, компетенцій». Науковці роблять висновок, що компетентнісний підхід ставить на перше місце не інформованість студента, а вміння вирішувати проблеми, які виникають у життєвих ситуаціях. Його специфіка полягає не у засвоєнні «готових знань, а у спостереженні за умовами появи цих знань» [1, с. 10].

Компетентнісний підхід означає поступову переорієнтацію домінуючої освітньої парадигми з переважаючою трансляцією знань і формуванням навичок створення умов для оволодіння комплексом компетенцій, які означають потенціал, здатність випускника до виживання і стійкої життєдіяльності в умовах сучасного багаточинникового соціально-політичного, ринково-економічного, інформаційно і комунікаційно насиченого простору [11, с. 138].

Зазначимо, що особливості навчання на основі компетентнісного підходу полягають у сконцентрованості на вихідних результатах, а не на вхідних; враховується переважно здатність виконання практичних завдань, але при цьому беруться до уваги і знання; навчання у виробничих умовах (принаймні частина навчання відбувається на робочому місці в умовах, близьких до умов майбутньої професійної діяльності).

Для нашого дослідження особливу цінність становлять висновки англійського вченого Дж. Равена щодо можливостей застосування компетентнісного підходу в освіті: по-перше, стосовно можливостей педагогів керувати індивідуалізованими навчальними програмами, орієнтованими на розвиток основних компетентностей учнів; по-друге, можливостей учнів виявляти свої специфічні таланти, спостерігати за їх становленням у процесі розвитку і здобувати визнання своїх талантів і досягнень; по-третє, можливостей педагогів отримувати визнання своїх досягнень при вивченні та оцінюванні їх педагогічної діяльності; по-четверте, щоб ті, хто відповідає за педагогічну діагностику, могли планувати такі дослідження, які би стимулювали керівництво на пошук шляхів поліпшення освітніх програм та освітньої політики загалом; по-п'яте, щоб стало можливим проведення ефективної політики в галузі трудових ресурсів, заснованої на більш тонких процедурах професійного навчання, працевлаштування і подальшого професійного зростання фахівців, а також здійснення такої політики в доборі кадрів, яка дозволила б залучити гідних кандидатів на впливові посади у суспільстві й відхилити непридатних [10, с. 65–66].

Основними напрямками реалізації компетентнісного підходу, на думку О. Жука, є: спрямованість на гуманізацію освітнього процесу, що передбачає особистісно-розвивальний характер професійної підготовки і ефективну самореалізацію та саморозвиток студента; міждисциплінарність та інтегративність, чим забезпечується інтеграція дисциплін соціально-гуманітарного, природничо-наукового, загальнопрофесійного і спеціального блоків професійної підготовки, їх зв'язок з майбутньою соціально-професійною діяльністю випускника; змістовно-технологічна наступність навчання і виховання студентів, яка мотивує єдність і узгодженість педагогічних вимог і засобів, спрямованих на розвиток у студентів продуктивного стилю мислення і діяльності, особистісних якостей як сутності компетенцій; діагностичність, котра означає поетапне виявлення рівня сформованості компетенцій засобами конкретного діагностико-критеріального апарату [6, с. 100–101].

У контексті здійснюваного дослідження важливим є обґрунтування функцій компетентнісного підходу у вищій школі.

Так, О. Жук виокремлює такі основні функції:

- операціональну, що передбачає виявлення (операціоналізація), системи знань, умінь і навиків, видів готовності студента, які визначають його компетентність і гарантують результативність вирішення професійних, соціальних та особистісних завдань;
- діяльнісно-технологічну, що спрямована на конструювання змісту навчання діяльнісного типу, максимальне наближення до майбутньої сфери діяльності студента, розробку і впровадження у навчальний процес завдань, способи вирішення яких відповідають технологіям професійної діяльності;
- виховну, що спрямована на посилення виховної складової освітнього процесу, формування у студентів організаторського та управлінського досвіду, культури особистісного та професійного спілкування;
- діагностичну, що передбачає розробку більш ефективної системи моніторингу якості освітньо-професійного процесу, зокрема, діагностики досягнутих рівнів сформованості компетенцій.

У «Енциклопедії освіти» компетентність трактується як сукупність знань і вмінь, необхідних фахівцю для здійснення ефективної професійної діяльності, а професійна компетентність – як інтегральна характеристика ділових і особистісних якостей фахівця, що відображає рівень знань, умінь, досвіду, достатніх для досягнення мети з певного виду діяльності [2, с. 722].

У виданні «Педагогіка: Велика сучасна енциклопедія» компетентність тлумачиться як відповідність знань, умінь і досвіду осіб певного соціально-професійного статусу реальному рівню складності виконаних ними завдань і вирішення проблем [8, с. 237].

У «Словнику з соціальної педагогіки» поняття «компетенція» розглядається як «оволодіння компетенцією; оволодіння знаннями, які дозволяють судити про що-небудь» [13, с. 125].

О. Пометун визначає компетентність як спеціальним шляхом структуровані набори знань, умінь, навичок, спроможностей і ставлень, що дають змогу майбутньому фахівцю визначити, тобто ідентифікувати, і вирішувати незалежно від контексту проблеми, є характерні для певного напрямку професійної діяльності [9, с. 15].

Г. Селевко трактує компетентність як «інтегральну здатність особистості, яка виявляється в її загальній здатності та готовності до діяльності, що ґрунтується на знаннях і досвіді, які

набуті в процесі навчання і соціалізації та орієнтовані на самостійну і успішну участь у діяльності», а компетенцію як «освітній результат, який виявляється в підготовленості випускника, у реальному володінні ним методами та засобами діяльності, у можливостях справлятися з поставленими завданнями; форма поєднання знань, умінь та навичок, яка дозволяє ставити і досягати мети в перетворенні довкілля» [11, с. 140].

Дж. Равен у зміст поняття «компетентність» вкладає специфічну здатність людини, необхідну для ефективного виконання конкретної діяльності в певній предметній галузі. Ця здатність передбачає наявність у людини загальних і вузькоспеціальних знань, особливих предметних навичок, способів мислення, розуміння відповідальності за свої дії [10, с. 6].

Зарубіжні вчені розглядають компетентність як: володіння методами впливу на соціальне середовище (І. Борг, М. Мюллер, Т. Стофенбіл); сукупність знань, умінь і навичок (М. Пірімктер, М. Каплан); операційне забезпечення окремих дій у структурі діяльності (Г. Шредер, М. Ворверг); знання сфери дії, в якій застосовують ті чи інші методи (С. Дірстра, С. Доляндер).

Методологічні і теоретичні засади розвитку професійної компетентності відображені в роботах українських дослідників А. Капської, В. Вайноли, С. Харченко, Н. Ларіонової, І. Козубовської та російських науковців А. Маркової, І. Зімньої, Е. Зеєра, Д. Вазіної та ін.

Під професійною компетентністю прийнято розуміти інтегральну характеристику ділових та особистісних якостей фахівців, що відображає рівень знань, умінь, досвіду, достатніх для здійснення певної діяльності, яка пов'язана з прийняттям рішень.

Враховуючи існуючі визначення, можна стверджувати, що компетентність співвідноситься з конкретним видом діяльності. В науковій літературі представлені різні її види. На думку А. Маркової, доцільно виокремити такі види професійної компетентності:

- спеціальна компетентність, яка є здатністю до професійної діяльності на дуже високому рівні, здатністю проектувати свій професійний розвиток, уміння вирішувати типові професійні завдання й оцінювати результати своєї праці;

- соціальна компетентність, що розглядається як здатність до спільної (групової, кооперативної) професійної діяльності та прийнятих прийомів професійного спілкування, як соціальна відповідальність за результати своєї професійної праці;

- особистісна компетентність, яка є здатністю володіти прийомами особистісного самовираження і саморозвитку;

- індивідуальна компетентність, що охоплює здатність до прийомів самореалізації та розвитку індивідуальності в рамках професії, готовність до професійного зростання, здатність до індивідуального самозбереження, невідчужуваність професійному старінню, уміння організувати свою працю без перевантажень [7, с. 20].

Українські дослідники В. Ягупов та В. Свистун пропонують таку структуру професійної компетентності фахівця:

- 1) загальнолюдська компетентність (загальнокультурна, моральна, політична, соціальна, інформаційна, комунікативна, етична, екологічна, валеологічна);

- 2) загальнонаукова (методологічна, теоретична, методична, дослідницька);

- 3) загальнопрофесійна (загальнофахова, економічна, технічна, правова, психологічна, педагогічна);

- 4) фахова (технологічна);

- 5) функціональна (стратегічна, менеджерська, управління суб'єктами та об'єктами діяльності, виконавча);

- 6) особистісна (мотиваційна, аутопсихологічна, регулятивна, адаптивна, навчальна) [14, с. 7].

На основі парадигмального моделювання А. Семенова обґрунтувала доцільність виокремлення таких основних компонентів професійної компетентності фахівця:

- 1) мотиваційний – прагнення до появи компетентності (прагнення до прояву цієї властивості у діяльності, поведінці людини);

- 2) когнітивний – володіння знаннями щодо змісту компетентності (знання засобів, способів, програм виконання дій, рішення соціальних і професійних завдань, здійснення правил і норм поведінки);

- 3) поведінковий – досвід прояву компетентності в різноманітних стандартних і нестандартних ситуаціях;

4) ціннісно-смысловий – відношення до змісту компетентності та об'єкту її прикладення (особистісні значущість);

5) емоційно-регуляційний – прояви емоційно-вольової саморегуляції процесу та її результату [12, с. 33].

На основі наукових здобутків вітчизняних і зарубіжних дослідників можемо зробити висновок, що професійна компетентність соціального педагога включає такі складові: мотиваційну (мотивація до оволодіння професією), особистісну (особисті якості); гностичну (оволодіння знаннями), технологічну (формування умінь і навичок), діяльнісну (застосування умінь і навичок), аксіологічну (творча діяльність, авторські творчі технології).

ЛІТЕРАТУРА

1. Болотов В. А. Компетентностная модель: от идеи к образовательной парадигме / В. А. Болотов, В. В. Сериков // Педагогика. – 2003. – № 10. – С. 7–13.
2. Енциклопедія освіти / гол. ред. В. Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
3. Заблоцька О. С. Компетентнісний підхід як освітня інновація: порівняльний аналіз / О. С. Заблоцька // Вісник Житомирського державного університету. Серія: Педагогічні науки. – 2008. – Вип. 40. – С. 63–68.
4. Міщик Л. І. Теоретико-методичні основи професійної підготовки соціального педагога у закладах вищої освіти: монографія / відп. ред. Л. Г. Коваль / Л. І. Міщик. – Запоріжжя: Промінь, 1997. – 370 с.
5. Загородній Ю. І., Курило В. С., Савченко С. В. Політична соціалізація студентської молоді в Україні: досвід, тенденції, проблеми / Ю. І. Загородній, В. С. Курило, С. В. Савченко. – К.: Генеза, 2004. – 144 с.
6. Жук О. Л. Беларусь: компетентностный подход в педагогической подготовке студентов университета / О. Л. Жук // Педагогика. – 2008. – № 3. – С. 99–105.
7. Маркова А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. – М.: Междунар. гуманитар. фонд «Знания», 1996. – 308 с.
8. Педагогика: Большая современная энциклопедия / сост. Е. С. Рацаевич. – Мн.: Современное слово, 2005. – 720 с.
9. Пометун О. І. Теорія та практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн / О. І. Пометун // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики; під заг. ред. О. В. Овчарук / О. І. Пометун. – К.: К.І.С., 2004. – С. 15–24.
10. Равен Дж. Педагогическое тестирование: проблемы, заблуждения, перспективы: пер. с англ. / Дж. Равен. – М.: Когито-Центр, 1999. – 144 с.
11. Селевко Г. Компетентности и их классификация / Г. Селевко // Народное образование. – 2004. – № 4. – С. 138–143.
12. Семенова А. В. Розвиток професійної компетентності фахівців засобами парадигмального моделювання (інтерактивний тренінг): навч.-метод. посібник / А. В. Семенова. – Одеса: СВД Черкасов М. П., 2006. – 130 с.
13. Словарь по социальной педагогике: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / авт.-сост. Л. В. Мардахаев. – М.: Изд. центр «Академия», 2002. – 368 с.
14. Ягупов В. В. Компетентнісний підхід до підготовки фахівців у системі вищої освіти / В. В. Ягупов, В. І. Свистун // Наукові записки. Серія: Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота. – 2007. – Вип. 71. – С. 3–8.